

HRVATSKA KNJIŽEVNA HISTORIOGRAFIJA O STANKU VRAZU

<https://doi.org/10.47960/2831-0322.2023.2.27.71>

Sažetak

Uz Petra Preradovića i Ivana Mažuranića hrvatska književna historiografija Stanka Vraza smatra jednim od najvećih preporodnih pjesnika. O tome jasno svjedoče i ocjene velikana književne historiografije, starijih: Branka Drechslera Vodnika i Slavka Ježića, ali i trojice suvremenih: Ive Frangeša, Miroslava Šicela i Dubravka Jelčića. Da Vrazovo umjetničko stvaranje i život ispunjen plodnim kulturnim radom i nadalje ostaju predmetom novijih književnoznanstvenih istraživanja, svjedoče i neka najnovija suvremena, književnopovijesna i teorijski osvježena čitanja Vrazovih djela, dvjesto godina nakon njihova nastanka. To je doista nedvojbena pokazatelj vrijednosti Vrazova umjetničkoga opusa.

Ključne riječi: Stanko Vraz; Branko Drechsler Vodnik; Slavko Ježić; Ivo Frangeš, Miroslav Šicel; Dubravko Jelčić; književnopovijesni osvrti; književnokritičke prosudbe.

Uvod

U svojim književno-povijesnim sintezama brojni su hrvatski književni povjesničari nakon hrvatskoga narodnog preporoda Stanku Vrazu dali zapaženo mjesto pišući o njegovoj bogatoj i raznolikoj književnoj i kulturnoj djelatnosti. Neki su mu od njih posvetili i zasebne monografske studije, kao što je to slučaj s Brankom Drechslerom Vodnikom, ili su mu priredili kritička izdanja, kako je to učinio Slavko Ježić, poprativši ih opsežnim napomenama. U novije doba o Vrazu su relevantne ocjene dali književni povjesničari Ivo Frangeš, Miroslav Šicel i Dubravko

ANDREA SAPUNAR
KNEŽEVIĆ*

Pregledni članak

Review article

UDK: 821.163.42.09 Vraz S.

Primljeno: 8. veljače 2023.

dr. sc. Andrea Sapunar
Knežević, znanstvena
savjetnica, Zavod za povijest
hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe, Hrvat-
ska akademija znanosti
i umjetnosti, Zagreb,
asapunar@hazu.hr

Jelčić. Ovaj će rad ponajvećma biti osvrtna na književnopovijesne i književnokritičke ocjene Vrazova stvaralaštva uglednih i reprezentativnih hrvatskih književnih povjesničara: Branka Drechslera Vodnika i Slavka Ježića te trojice suvremenih: Ive Frangeša, Miroslava Šicela i Dubravka Jelčića.

1. Branko Drechsler Vodnik o Stanku Vrazu

Hrvatski književnik, književni povjesničar i književni kritičar Branko Drechsler Vodnik (1879. – 1926.), ima istaknuto mjesto u književnoj historiografiji novijega doba. Godine 1913. objavljen je prvi dio njegove *Povijesti hrvatske književnosti: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, djelo iznimne književno-historiografske vrijednosti za ranija stoljeća hrvatske književnosti, međutim drugi dio *Povijesti* u kojemu je imao namjeru obraditi književnost 19. i početak 20. stoljeća Vodnik nije stigao napisati. Ipak, novijim razdobljima hrvatskoga književnog stvaralaštva Vodnik se bavio stalno i sustavno pišući i opsežne studije i manje književnokritičke članke o piscima toga doba promišljajući cijelo razdoblje upravo te, tzv. „novije hrvatske književnosti“. Vodnik je nesumnjivo imao poseban afinitet prema piscima hrvatskoga narodnog preporoda, o čemu rječito svjedoče njegove tri monografije: o Petru Preradoviću,¹ Antunu Mihanoviću² te o Stanku Vrazu. Ova tri ugledna hrvatska književnika preporodnoga razdoblja Vodnik nije odabrao slučajno. Cilj mu je naime bio da na njihovim primjerima potvrdi svoje teoretske stavove o navedenom povijesnom razdoblju u kojemu je književnost igrala važnu i nezaobilaznu ulogu. U književnoj javnosti posebno je zapažena Vodnikova knjiga naslovljena *Stanko Vraz: Studija*, u izdanju Matice hrvatske i slovenske (Zagreb, 1909).³ Ta njegova monografija o Stanku Vrazu iznimno je dobar primjer prezentiranja povjesničarove teze o svrsi književnopovijesnih istraživanja kako ju je iznio u svojoj *Metodologiji hrvatsko-srpske književne historiografije*.⁴

¹ Branko Drechsler, *Petar Preradović: Studija*, Zagreb, 1906.

² B. Drechsler, *Antun Mihanović: Studija*, Zagreb, 1910.

³ B. Drechsler, *Stanko Vraz: Studija. Crtica iz hrvatske književnosti*. Sveska četvrta. Dr. Branko Drechsler, Preporodne studije. I. Stanko Vraz. Izdala Matica hrvatska i slovenska. U Zagrebu 1909., 220 str. i slike.

⁴ Rukopis Vodnikova teksta „Metodologija hrvatsko-srpske književne historiografije“ (pohranjen u Vodnikovoj književnoj ostavštini u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe

Da je Vraz bio u optici znanstvenikova interesa i prije izlaska spomenute studije, govori podatak da je nekoliko godina prije, 1905., u časopisu *Sijelo za zabavu i pouku*, koji je izlazio u Pragu, objavio književni portret Stanka Vraza.⁵ Nakon monografije o Vrazu Vodnik nastavlja pisati članke o tome, njemu omiljenome piscu. Godine 1910. u *Savremeniku* je objavljen Vodnikov prilog „U spomen Stanku Vrazu“.⁶ Isti je prilog pod naslovom „Izreki o Stanku Vrazu“ objavljen i u ljubljanskome *Slovanu*.⁷ U *Savremeniku* su, u spomenutom broju, objavljena dva zanimljiva Vodnikova članka o Vrazu; onaj traduktološki o rukopisu Vrazova prijevoda vlastitih pjesama na njemački⁸ te članak „Vrazova slava u Cerovcu“.⁹ Sljedeće godine, 2011., Vodnik objavljuje novi članak o Stanku Vrazu, također u *Savremeniku*, naslovljen „Vrazov ilirizam“, u kojemu se osvrće na priloge 2. sveska mariborskoga *Časopisa za zgodovino in narodopis* koji je bio posvećen Stanku Vrazu.¹⁰ Vrijedi navesti i to da je Branko Vodnik autor natuknice o Stanku Vrazu u 4. knjizi Stanojevićeve *Narodne enciklopedije*, objavljene u Zagrebu 1929., tri godine nakon Vodnikove smrti.¹¹

Vodnikova studija o Stanku Vrazu sadrži sljedeća poglavlja: I. Mladost, II. „Ilir iz Štajera“, III. Pjesnički prvenci, IV. *Đulabije*, V. Posestrima Dragojla, VI. Vraz i Kollar, VII. Na raskršću, VIII. Vrazovo *Kolo*, IX. Kritika, X. Preporodna satira, XI. Satire i epigrami, XII. Soneti i gazele, XIII. Matičino *Kolo*, XIV. Slavenski kongres, XV. Suton, XVI. Karakteristika; Bilješke.

U knjizi se kao najzanimljivije pokazuje Vodnikovo analiziranje književnih postulata Stanka Vraza, ponajprije njegovo poimanje smisla i funkcije književnosti. Taj je pjesnik svoje književne poruke dobro artikulirao iskazujući svoje poglede kao urednik prvoga hrvatskoga književnog časopisa *Kolo*. Između ostaloga Vraz piše: „(...) Naša je vruća želja i pohlepa putem *Kola* dignuti književnost našu, približujući je ukusu i duhu ostale braće slavenske, koja

HAZU-a) prvi je put objavljen 1978. godine u *Kronici Zavoda za književnost i teatrologiju HAZU-a*, s predgovorom i napomenama Vide Flaker te bibliografijom Branka Vodnika.

⁵ B. Drechsler, „Stanko Vraz: Portrait“, *Sijelo za zabavu i pouku*, I, br. 5, str. 125-129, Prag, 1. II. 1905.

⁶ B. Drechsler, „U spomen Stanku Vrazu“, *Savremenik*, V, br. 7, str. 469-472, Zagreb, srpanj 1910.

⁷ B. Drechsler, „Izreki o Stanku Vrazu“, *Slovan*, VIII, br. 8, str. 292, Ljubljana, 1910.

⁸ B. Drechsler, „Vrazov prijevod *Đulabija*“, *Savremenik*, V, br. 7, str. 535-536, Zagreb, srpanj 1910.

⁹ B. Drechsler, „Vrazova slava u Cerovcu“, *Savremenik*, V, br. 10, str. 754, Zagreb, listopad 1910.

¹⁰ B. Drechsler, „Vrazov ilirizam“, *Savremenik*, VI, br. 8, str. 489-491, Zagreb, kolovoz 1911.

¹¹ Branko Vodnik, „Vraz Stanko“, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV. knjiga, S-Ž, Bibliografski zavod d. d., Zagreb, 1929., str. 1156.

europskoj izobrazenosti bliže stoje (...)“ . Vodnik navodi i ostale, ponajviše estetske poglede Stanka Vraza, zaključujući da je Vraz jasno hrvatskoj književnoj javnosti poručio kako se „na osnovi narodne poezije, njezina duha i dikcije ugledavajući se u suvremenu slavensku književnost treba da se naša književnost izvija na europski nivo“. Vodnik naglašava činjenicu da se Vraz oduševljava narodnim stvaralaštvom koje bi trebalo biti uzorom aktualnoga književnog stvaralaštva. U Stanka Vraza, piše Vodnik, nije međutim riječ o preslikavanju oblikom i temom narodne usmene književnosti, dakle: „(...) u Vraza nije narodno sinonim puka, ne folklor, ne imitacija narodnih pjesama. Narodna književnost ima biti samo ishodište narodnoj književnosti (...)“ . Vraz je kritički zagovarao te svojim djelima nastojao ostvariti upravo ono što Vodnik ističe kao temeljnu zadaću pisaca: „Pjesnik postaje sluga narodne ideje i to je njegova najveća slava.“ U tome stavu susreće se pjesnik Stanko Vraz s književnim kritičarem i teoretičarem Brankom Vodnikom. Opravdano bi se moglo reći da je Vodnik u svoja metodološka razmatranja ugradio neke bitne odrednice Vrazove kritičke misli i poetske poruke pa nas stoga ne iznenađuje kada Vodnik definira Vraza kao „najsvestranijeg među preporoditeljima, najomiljenijeg pjesnika u najpjesničkije doba preporoda, jednom riječi kao najizrazitijeg književnika u doba preporoda“ .

Vodnik ukazuje i na neka karakteristična obilježja poezije Stanka Vraza. Propjevavši slovenskim jezikom (ciklus „Prvo lišće“), Vraz se odmah na početku svoga književnog stvaralaštva predstavio kao izraziti romantičar. Kasnije je njegova uloga u preporodnim aktivnostima, kada je pisac odlučio „raditi za naše narodne ideale i potrebe“ (to se ponajviše odnosi na *Djulabije*), bitno utjecala na romantičarska obilježja te je pisac, i formalno i tematski, odstupio od romantičarskoga ustroja svoje poezije. Vodnik to ocjenjuje kulturnim potrebama što ih imaju tzv. „mali narodi“; on to stanje objašnjava činjenicom da „književnici moraju da novi smjer proživljavaju u tuđini, ali su u radu ipak usko skopčani sa životom svog naroda, u kome često nema dostatnih prirodnih zametaka za razvoj europskih struja, dapače im se preče potrebe često snažno opiru, pa zato iz ovoga neskladnog krstanja izlazi prozirno preplitanje europskih literarnih smjerova s domaćim prilikama, a to slabi intenzivnost novoga smjera i skupnu djelatnost književnog preporoda“ . Vraz se, slično kao i Petar Preradović, smatra Vodnik, nalazio u podvojenosti između svoga domoljublja, prosvjetiteljskih zadaća te romantičarskih poriva na tragu vlastitih unutarnjih intimno-lirskih nadahnuća. Iz toga kolopleta pjesnikovih različitih

pobuda i ostvarenja Vodnik je, među prvima u hrvatskoj književnoj historiografiji, nastojao prepoznati estetske vrijednosti njegova pjesničkoga opusa, pri čemu je jasno detektirao Vrazova prihvaćanja tradicije narodnoga, usmenoga stvaralaštva kao polazišta pri stvaranju suvremenoga književnog jezika.

Vodnikova studija o Stanku Vrazu naišla je na dobru recepciju hrvatske književne javnosti. Neposredno nakon njezina objavljivanja, autori su prikaza Vodnikove monografije o Vrazu: Antun Gustav Matoš,¹² Arsen Wenzelides,¹³ Dragan Grdanić,¹⁴ Matija Murko,¹⁵ Kerubin Šegvić¹⁶ (tek da se spomenu istaknutiji) te brojni drugi kritičari u hrvatskim i u slovenskim književnim časopisima. Iako je većina kritičara napisala pohvalne prikaze Vodnikove studije, neki su bili i drukčije naravi. Tako je primjerice polemičke naravi članak Stipana Banovića „Plagijator dr. Branko Vodnik (Aleksandar Drechsler)“ iz 1925. godine objavljen u *Vijencu*¹⁷ u kojemu taj kritičar odgovara na Vodnikov članak „Plagijator Stipan Banović“ objavljen u *Jugoslavenskoj knjivi*,¹⁸ a u povodu članka S. Banovića „Stanko Vraz i anakreontika“ objavljenoga u *Vijencu* 1924. godine. Vodnik smatra da ga je taj pisac plagirao iznoseći kao svoja otkrića rezultate njegovih istraživanja o vezama Vraza s Kollárom i Mickiewiczem što su 1910. objavljena u Vodnikovoj studiji *Stanko Vraz*.

Vodnikova studija *Stanko Vraz* također je bila tema zanimljive načelne rasprave o plagijatima u kojoj je Vodnik spomenuo kako se književni povjesničar Milorad Medini služio gradivom iz njegove studije o Vrazu, a da ga nije citirao (u članku objavljenome u *Crvenoj Hrvatskoj*, 1. siječnja 1910.), ali da to ne smatra plagijatom jer nije riječ o znanstvenome nego prigodnome napisu.¹⁹ To su tek neki od slučajeva kada su Vodnikovi članci o Vrazu bili povodom i polemičkih rasprava.

¹² Antun Gustav Matoš, „Branku Drechsleru“, *Hrvatska sloboda*, III, br. 234, str. 1, Zagreb, 1910.

¹³ Arsen Wenzelides, „O Vrazovoj stogodišnjici“, *Narodne novine*, XXXIII, br. 75, Zagreb, 1910.

¹⁴ Dragan Grdanić, „Najnovija knjiga o Stanku Vrazu“, *Savremeniik*, V, br. 2, str. 91-96, Zagreb, 1910.

¹⁵ Matija Murko, „Knjiga o Stanku Vrazu“, *Ljubljanski zvon*, XXX, br. 1, str. 35-44, Ljubljana 1910.

¹⁶ Kerubin Šegvić, „Dr. Branko Drechsler: Stanko Vraz. Studija“, *Hrvatska sloboda*, III, br. 34, str. 5, Zagreb, 12. veljače 1910.

¹⁷ Stipan Banović, „Plagijator dr. Branko Vodnik (Aleksandar Drechsler)“, *Vijenac*, br. 4, str. 155-157, Zagreb, 1925.

¹⁸ B. Vodnik, „Plagijator Stipan Banović“, *Jugoslavenska knjiva*, VIII. knj. II, br. 8, str. 319-320, Zagreb, 16. X. 1924.

¹⁹ B. Drechsler, „Što je plagijat?“, *Zvono*, IV, br. 14, str. 334, Zagreb, 16. VII. 1910.

2. Slavko Ježić o Stanku Vrazu

O Stanku Vrazu, velikome hrvatskome romantičarskom pjesniku, književni povjesničar, kritičar, antologičar i prevoditelj Slavko Ježić (1895. – 1969.) pisao je u više navrata; u svojoj nezaobilaznoj *Ilirskoj antologiji* (1934.),²⁰ u *Uvodu u ilirski pokret i njegovu književnost* (1934.),²¹ potom u knjizi *Hrvatska kritika od preporoda do realizma*, sv. I. „Od Vraza do Markovića“ (1950.),²² a na nj se posebno osvrnuo u svome vrijednome književnopovijesnom djelu *Hrvatska književnost od početaka do 1941*. Istaknuti valja da je Ježić bio urednikom kritičkoga izdanja Vrazovih *Pjesničkih djela* objavljenih u Akademijinoj ediciji u tri sveska 1953., 1954. i 1955.

Hrvatski i slovenski pjesnik, kritičar i prevoditelj Stanko Vraz (pravo ime Jakob Frass), (Cerovec, Slovenija, 30. lipnja 1810. – Zagreb, 24. svibnja 1851.) studij prava i filozofije pohađao je u Grazu. Pjesnički rad započeo je na slovenskome jeziku, i to na zavičajnome dijalektu, što je bio razlog zašto svoje pjesme nije početkom 1830-ih uspio objaviti u časopisu *Kranjska čbelica*. Nakon prvoga posjeta Hrvatskoj 1833. godine oduševio se ilirskim pokretom. Iste je godine u Grazu upoznao Ljudevita Gaja; surađivao je u *Danici* od prvoga broja potpisujući se isprva kao „Ilir iz Štajera“. Od 1837. pisao je isključivo na hrvatskome jeziku, a potkraj 1838. godine trajno se nastanio u Zagrebu te postao prvim hrvatskim profesionalnim književnikom. Pisao je i pod pseudonimom Jakob Rešetar s Cerovca te Nenad Bezimenović. Godine 1842. s Dragutinom Rakovcem i Ljudevitom Vukotinovićem pokrenuo je časopis *Kolo*, a od 1846. do 1948. godine bio je tajnik Matice ilirske.

U *Ilirskoj antologiji*, u poglavlju „Pisci i djela“, uz izbor iz književnih djela sedamnaest književnika preporodnoga razdoblja Slavko Ježić donosi i izbor iz književnoga opusa Stanka Vraza.²³ U tu svojevrsnu antologiju poezije hrvatskih književnika tzv. „ilirskoga razdoblja“ Ježić uvrštava sljedeće Vrazove

²⁰ Slavko Ježić, *Ilirska antologija: Književni dokumenti hrvatskoga preporoda*, sastavio i uvod napisao dr. Slavko Ježić, Sto godina hrvatske književnosti 1830. – 1930., svezak I., Minerva, Zagreb, 1934., str. 287.

²¹ S. Ježić, *Uvod u ilirski pokret i njegovu književnost*, Studije o ilirizmu I., napisao dr. Slavko Ježić, Zagreb, poseban otisak iz *Ilirske antologije*, posveta gospodinu Milanu Rešetaru svomu profesoru i prvom savjetniku u naučnom radu (mjesto prinosa za *Rešetarov zbornik* – posvećuje ovu radnju njegov zahvalni učenik S. Ježić), Književni život, Zagreb, 1934., br. str. 77.

²² S. Ježić, *Hrvatska kritika od preporoda do realizma*, „Hrvatska književna kritika“, urednik Petar Lasta, sv. I. „Od Vraza do Markovića“, priredio Antun Barac, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1950.

²³ S. Ježić, *Ilirska antologija...*, str. 251-259.

pjesničke uratke: „Djulabije“ III., „Stihove čitatelju“, „Raznost mnienja“, „Sveta mēšta“, „Mahna i grieh“, „Lude glave“, „Osveta naravi“, „Rublji“, „Dug i platja“ te „S magarca na ništa“. Uz Vrazove pjesme Ježić je sastavio piščevu životopisnu bilješku te bibliografski obradio Vrazova djela tiskana u knjižnome obliku među kojima su, izdvojena, i njegova posmrtna izdanja te izbor iz važnije literature o Stanku Vrazu. U Ježićevu pjesničkome izboru Vrazovih pjesama zanimljiva je pjesma „Mahna i grieh“ koju Ježić preuzima iz Vrazova pjesničkoga ciklusa „Komari i obadovi“.²⁴

MAHNA I GRIEH

Hrvat:

Zar li mi Hrvati niesmo dobri ljudi,
 Mirna, krotka srca, bezazlene ćudi?
 Veselo sve trpeć kô golub il ovca!
 Mućeć se za druge bez slave i novca!
 Pa nas sviet opeta bez pomilovanja
 Kô zlotvore grdi, kô kuje proganja.

Prijatelj:

Istina 'e! kriepostna neima vam primjera:
 Vi ste dobri, mirni, krotki *et caetera*.
 Ali sve to vama ništa nepomaže.
 Kad sviet u vas jednu mrzku mahnu kaže –
 Ljudomrzku mahnu i on grieh materni,
 Što ste vi Slaveni i tom rodu *vierni*.

U *Hrvatskoj književnosti od početaka do 1941*. Slavko Ježić navodi da je Vraz bio „oduševljeni slavitelj narodne poezije kao i Kopitar“²⁵. Pišući o virtuoznoj i analogijskoj „pjesni ljuvenoj“ Hanibala Lucića iz XVI. st. *Jur ni jedna na svit vila*, koja svoju paralelu ima i u narodnoj lirici novijega doba, Ježić upozorava na to da Vraz razmatra kako je u njoj pjesnik „ostavio teretni

²⁴ *Djela Stanka Vraza*, III, str. 179.

²⁵ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do 1941*, II. izd. (prema prvom izdanju knjige Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 71.

dvanaesterac i uzelo lakši i narodniji osmerac“, stoga ju je nazvao „pjesmom nad pjesmama“ stare hrvatske lirike.²⁶

Razmatrajući Vrazovo preporoditeljsko djelovanje, Ježić tvrdi da je on neko vrijeme, kao i Ljudevit Gaj i drugi, bio pod utjecajem slavista Šafarika smatrajući da je naš jezik tek jedno od narječja „velikog slavenskog jezika“, stoga su uz narodno ime jezika dodavali oznaku „slavenski“; tako je primjerice u Gaja „horvatsko-slavensko“ pravopisanje, a Stanko Vraz, „još u ‘izjasnjenjima’“ prvomu izdanju svojih *Đulabija* (1840.) tumači to shvaćanje ovako: „Nijedan Slavjan ne može potpunog znanja svojega domaćega prirođenoga (narječja) steći, nijedan u svom narodu vrsnik – filosof biti, koi se ne uči i bistrim okom ne pazi takodjer ustroj ostalih *narečjah* srodnih.“²⁷

Za studija u Grazu Stanko Vraz se susreće s Franom Kurelcem, Dimitrijom Demetrom, Matijom Murkom, Milutinom Baltićem i drugima, a u tome gradu upoznaje i Ljudevita Gaja, kada on godine 1827. u Graz prelazi iz Beča. Vraz međutim tada s njima ne dogovara neko književno ili političko povezivanje. Franjo Fancev smatra da nije, kako se ponekad pisalo, u Grazu djelovao neki „ilirski klub“ ili nešto slično. Ideju slavenskoga povezivanja zastupat će Gaj sljedeće godine, nakon što odlazi u Peštu gdje uči pravo te tamo preko Jana Kollara stupa u vezu sa Šafarikom. I ta su dvojica slavista na nj trajno utjecala svojim panslavenskim idejama. Godine 1830. Gaj u Budimu izdaje svoju *Kratku osnovu horvatsko-slavenskog pravopisanja* koja je izašla u dvojezičnome obliku (hrv./njem.). Ta se knjižica od 27 stranica uzima kao početak hrvatskih preporodnih gibanja, a ime njezina autora pročulo se diljem domovine. Godine 1831. Gaj se vraća u rodnu Krapinu, a od 1832. nastavlja živjeti u Zagrebu.²⁸

Stanko Vraz nije uspio završiti studije u Grazu, već se godine 1838. odlučio nastaniti u Zagrebu započevši život profesionalnoga književnika. Bio je među prvim suradnicima novopokrenutoga preporoditeljskog lista *Danica*, kojemu je urednik bio Ljudevit Gaj, objavivši svoj prilog već u prvome godištu izlaženja; u 36. broju objavljena je njegova balada „Stana i Marko“ i otada se potpisuje imenom Stanko Vraz. Godine 1837. počele su u *Danici* izlaziti Vrazove „Đulabije“ (u knjizi je 1. izdanje tiskano 1840.).²⁹ *Danica* je izlazila od

²⁶ Isto, str. 83.

²⁷ Isto, str. 192.

²⁸ Isto, str. 197.

²⁹ S. Ježić, *Ilirska antologija...*, str. 251.

siječnja 1835. do lipnja 1849., pa u godini 1853., zatim od 1863. do 1867., ukupno 21 tečaj.

Promatrajući cjelokupni ilirski pokret, od trenutka kada je Gaj za *Narodne novine* i za *Danicu* uzeo ime ilirsko – godine 1835. do zabrane ilirskoga imena u siječnju 1843., Slavko Ježić nalazi da je on izvršio svoju povijesnu ulogu: preporodio je hrvatski narod i osposobio ga za borbu za vlastitu egzistenciju. „Pravopis je uredio, jezik izgradio, razvila se književnost, organizirala se politička borba – stvorio se narodni ponos, samosvijest, ili, kako se onda reklo: probudila se *narodnost*. Makar kako teški dani čekali hrvatski narod u budućnosti, njegova narodnost je bila jaka i otporna – on više nije mogao propasti.“³⁰

Razmatrajući burne događaje s početka 1843. godine vezane za zabranu ilirskoga imena, koji su doveli do kraja tzv. „ilirskoga pokreta“, Slavko Ježić posebice izdvaja stavove Stanka Vraza karakteristične za to preporodno doba: „Zabrana ilirskog imena nije mogla zaustaviti preporodno gibanje među Hrvatima. Ali ona je u prvi mah unijela veliko zaprepaštenje u redove iliraca. Kako je prirodno da vojskovođa odgovara za izgubljenu vojnu, tako se i sada sve ogorčenje sasulo na Gaja. Vraz, koji je bio od svih iliraca najviše književnik, pa mu je politička strana pokreta bila daleka, veli da je povod zabrani ilirskog imena dala ‘buka i barbarizam, s kojim su nekoji domoroci nastojali to ime u politički život uvoditi’.“ „Zbilo se to“, ovdje Ježić citira Vraza, „osobito po krivnji jednog čovjeka, koji je imao pouzdanje čitavog naroda, ali je sve radio ‘polag svoje pohlepe za nečim, što se izustiti ne može bez gada i groze’.“ Da bi naglasio ove Vrazove riječi, na ovome mjestu Ježić stavlja uskličnik i upitnik te nastavlja citirati Vraza: „Sad si skinu glavu, no škoda da pri tom i narodu najveću zadao ranu, koj ga je obožavao kao svoga Boga.“³¹

Razmatrajući Gajevu ulogu, koji se od stvarnoga vođe ilirskoga pokreta u jednome trenutku preobrazio u tragičnu ličnost cijeloga preporoda, Ježić naglašava da je upravo Vraz prvi jasno izrekao zamjerku Gaju što je svojevoljno pretvorio ime „horvatsko“ u „ilirsko“, a da zato nije tražio ni dobio dopuštenje, što je sve činio sa željom da književnost posluži za *političke* ciljeve koji su ostali nepoznanicom većini hrvatskih književnika preporodnoga doba.³² Sve su te rasprave oko ilirskoga imena posebice snažno uzburkale hrvatsku javnost

³⁰ Isto, str. 75.

³¹ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do 1941.*, str. 204-205.

³² Isto, str. 205.

nakon što je kraljevom naredbom od 11. siječnja 1843. zabranjeno ime *ilirsko*. Otada se rabi samo jedno ime – *hrvatsko*, uostalom kao i do početka tzv. „ilirskoga pokreta“ 1846. godine, a s kraljevom naredbom iz 1843., kako je rečeno, taj pokret prestaje postojati. Neki su literati i političari doživjeli stanovitu klonulost. Ježić međutim navodi Vrazove riječi kojega optimizam ne napušta i nakon toga događaja: „Mi književnici nismo još klonuli.“³³

Jednu bitnu točku svoga programa ilirizam nije uspio ostvariti. Nije naime, smatra Ježić, za tu često proklamiranu ideju jedinstva ili, po njihovu „sloge“, uspio pridobiti Slovence i Srbe. Tako se, kaže on, normalnim razvojem događaja suzio njegov akcijski radijus na same Hrvate. Unatoč priličnu broju mladih simpatizera Slovenci su ilirizmu dali „samo jednog slavnog uskoka – Stanka Vraza, a i tog su njihovi vođe smatrali izdajicom. Kleru je, kako neki ističu (Đuro Šurmin), bio zazoran ilirski uzor – lutoran Kollár; a mladi slovenski simpatizeri ilirizma regrutirali su se iz redova klera. Slovenski učenjaci, Kopitar kao i kasnije Miklošić, bili su zadojeni slovenskim partikularizmom, a pomalo i šovinizmom: Kopitar se pak nadao da će hrvatske kajkakavce strpati u slovensku jezičnu i narodnu grupu, kao što je Miklošić pokušao čak da i jezik Svete braće panonskom teorijom slovenizira“.³⁴ Ježić upozorava da su, osim toga, „Slovinci toliko bili pod utjecajem njemačkog jezika i kulture, da su smatrali analognim položaj Hrvata prema Madžarima i nisu shvaćali, čemu toliki otpor na hrvatskoj strani“³⁵. Tako je Slovenac Stanko Vraz ostao usamljen među sunarodnjacima te postao iznimka kada je riječ o pokušajima iliraca da stvore tzv. „ilirsku slogu“.

U uvodu svoje *Ilirske antologije* Ježić navodi Vrazov komentar o Gajevoj odluci da *Danicu* nazove ilirskim imenom: „Gajeve novine ne nose više imena *ilirskog* što mu se tim laglje zabrani, jerbo na to ime nije imao dopuštenje, nego svojevoljno g. 1836. ime *Narodne novine horvatske*, za koje je stekao privilegium, pretvorio jednim mahom u *ilirske*. Domorodci, koji su za tu anomaliju znali, nagovarahu ga da ište dopuštenje, što bi i bio steko; nu badava. On ih nesluša: a sad smo u kaši do kolëna“ (S. Vraz, *Građa*, I, str. 248.). Vraz piše i epigrame protiv Gaja, od kojih su neki vrlo oštri, zaključuje Slavko Ježić.³⁶

³³ S. Ježić, *Ilirska antologija...*, str. 70.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, str. 69.

Nezadovoljni postojećim stanjem, piše Ježić, „već godine 1842. pokrenuli su Vraz, Vukotinović i Rakovac prvu ozbiljnu i vrlo vrijednu reviju *Kolo* (po uzoru Časopisa Českého *Museum*) koja stoji posve na visini tadanjih europskih književnih revija“, ostvarivši time želju brojnih hrvatskih književnika.³⁷ U *Kolu* je odmah 1842. godine objavljen znameniti esej „Ilirizam i kroatizam“ Ljudevita Vukotinovića, uz Stanka Vraza i Dragutina Rakovca trećega člana uredništva prvoga hrvatskoga književnog časopisa.³⁸ U tome članku, koji Slavko Ježić donosi u svojoj *Ilirskoj antologiji*, Vukotinović u ime uredništva nastoji objasniti shvaćanje tih dvaju u preporodno doba često spominjanih pojmova čije je razumijevanje nekima bio velik problem. „Usudjujem se u ime naše strane javno izpovéditi, da nijedan Ilir o ilirizmu političkom ništa neznade... *ilirismus* je dakle u smislu političkom ništa. Izmišljotina je, strašilo samo, koje su odrodice samo izmislili, koji se skrivača igraju, koji dva lica imadu, čas antinacionalno, čas horvatsko, i koji ipak niti za slavensku, niti za magjarsku narodnost pravoga srдца imadu. Oni ne imadu, niti mogu imati pred očima onaj sveti ideal (uzor) koi nas upaljuje, kojeg svaki dan vidimo, čujemo: *domovinu*.“³⁹ Vukotinović nadalje tumači: „*Kroatizam* s druge strane je život naš politički. *Kroatizam* je zaštita, pod kojom mi radimo. U smislu konstitucionalnom, svi smo Horvati. Tu smo od nêgda bili, i to ćemo ostati. (...) *kroatizam* je život naš politički. (...) Pustimo *kroatizam* za politiku, a ostanimo u literaturi kod *ilirizma*.“⁴⁰

U književnopovijesnome propitivanju razdoblja romantizma Slavko Ježić kao najistaknutijega pisca toga razdoblja navodi Stanka Vraza, osobito kao pjesnika, ali i kao književnoga kritičara. Svemu prethodi njegov hrabri čin kojim zbog preporodnih ideja napušta slovenski jezik, što su mu Prešern i Miklošić itekako zamjerali. Vraz nije pjevao davorija ni budnica, naglašava Ježić, nego ljubavne pjesme te se čak u svome „Odgovoru bratji, što žele da pevam davorie“⁴¹ opravdava zbog svoje nesklonosti takvu pjesničkome izražavanju. S druge strane važna je Vrazova folkloristička djelatnost sadržana ponajprije u sabiranju narodnih pjesama.⁴²

³⁷ Isto, str. 206.

³⁸ Ljudevit Vukotinović, „Ilirizam i Kroatizam“, *Kolo*, II, Zagreb, 1842., str. 109-115.

³⁹ Lj. Vukotinović, „Ilirizam i Kroatizam“, u: S. Ježić, *Ilirska antologija...*, str. 140-144.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Stanko Vraz, „Odgovoru bratji, što žele da pevam davorie“, *Danica*, III, 48.

⁴² S. Ježić, *Ilirska antologija...*, str. 251.

Prvi hrvatski književni časopis *Kolo*, na čijemu su izdavanju i uređivanju sudjelovala tri ugledna književnika, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović i Dragutin Rakovac, pokrenut je godine 1842.,⁴³ postavši ujedno prva ozbiljna i vrijedna revija u hrvatskoj književnosti „koja stoji posve na visini tadanjih europskih književnih revija“, kako ističe Slavko Ježić.⁴⁴ U tome je časopisu Stanko Vraz svojim kritičkim prikazima utemeljio prvu hrvatsku ozbiljnu književnu kritiku.⁴⁵ Prema književnim pitanjima kritičar određuje svoj stav da se ilirska književnost mora više osloniti na narod i njegove pjesme, na bogatu folklornu baštinu koja itekako može biti poticaj i inspiracija autorskoga književnog stvaralaštva. Važno je podsjetiti da je Vraz 1839. godine objavio zbirku slavenskih narodnih pjesama upravo radi toga da pomogne poznavanju i promicanju narodnoga književnog stvaralaštva.⁴⁶

Pisci poticaje mogu naći i u starijoj književnosti, osobito onoj nastaloj prethodnih stoljeća u Dalmaciji i Dubrovniku, razmatra dalje u svojoj književno-kritičkoj teoriji Stanko Vraz, ali ne tako što će nova djela biti puko oponašanje ranijih književnih ostvaraja. Svojom književnom kritikom Vraz je, kako zaključuje Ježić, nastojao iskorijeniti diletantizam i tako postići približavanje hrvatske književnosti razinama drugih razvijenijih i kvalitetnijih europskih književnosti.⁴⁷

Zagovarajući u svojim književnim kritikama objavljenima u *Kolu* kvalitetna književna ostvarenja koja će ići ukorak s europskim estetskim vrhuncima, Vraz se mnogim piscima i zamjerio. I Vrazov kolega iz uredništva *Kola* Ljudevit Vukotinović također poziva hrvatske pisce da vode računa o umjetničkoj vrijednosti svojih djela. Svi oni u *Kolu* žele pokazati da Gaj nije u pravu kada pred književnike stavlja kao najvažnije zadaće političke aspekte književnoga rada, nadređujući ih onim književnim, odnosno estetskim.⁴⁸ Vukotinović to

⁴³ Godine 1842. objavljen je I. i II. svezak *Kola*, III. svezak potom izlazi 1843., dok se IV., V., i VI. svezak pojavljuju četiri godine kasnije – 1847. Ostale sveske (VII. – IX.) uredili su Andrija Torkvat Brlić i Mirko Bogović.

⁴⁴ S. Ježić, *Ilirska antologija...*, str. 71.

⁴⁵ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do 1941.*, str. 212.

⁴⁶ S. Vraz, *Narodne pjesmi ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*. Skupio i na svjet izdao... Razdělak I. [Motto:] Woman singt, das lass Dich fröhlich nieder: Böse Menschen haben keine Lieder. Schiller. U Zagrebu, K. p. ilir. Nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja, 1839., br. str. XXII-204.

⁴⁷ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do 1941.*, str. 212.

⁴⁸ Analizu književno-povijesnih pogleda Slavka Ježića na hrvatski narodni i književni preporod dao je Miroslav Šicel u članku „Književno-povijesni aspekti ilirizma u viđenju Slavka Ježića“, *Zbornik o*

osobito jasno iznosi u članku „Tri stvari književstva – u kus, slog, kritika“,⁴⁹ u kojemu ističe potrebu da se pisci upoznaju s estetikom koja im, ako od njih i ne može stvoriti umjetnika, može pomoći da razviju prirodene sposobnosti i da se oslobode pogrješnih mišljenja.⁵⁰ Isto je to činio i Vraz, podsjeća Ježić, ne samo kao književni kritičar nego i kao pjesnik – naše je pisce poticao na postizanje umjetničkih vrijednosti u svojim književnim djelima. Kao dobru ilustraciju svoje tvrdnje Ježić navodi i jednu karakterističnu Vrazovu pjesmu takva sadržaja.⁵¹

NADRIKNJIŠTVO

Kod nas piše sve, što nosi uha,
 Nudeć kupcu pa kakvo je da je,
 I umrijet će, ako l' tako ustraje,
 Duh slovenski s tog svagdanjeg kruha.
 Ne ima čorbi toj soka ni duha...
 Europa je k duhu već dorasla,
 Jer ju pisci krijepkom hranom hrane...
 A mi puk naš hoćemo bez masla
 Da othranimo uz knjige neslane...⁵²

Pišući o ukupnosti Vrazova pjesničkoga rada, kao glavnu Vrazovu zbirku pjesama Ježić izdvaja *Dulabije* (1840.) koje sadrže ljubavne pjesme, što su najprije izlazile u *Danici*, a posvećene su Ljubici Cantilly. Upravo je ljubavna lirika najvrjedniji dio njegove književne djelatnosti. Kao pjesnik *Dulabija* i niza soneta *Sanak i istina*, on u hrvatsku liriku unosi svjež, lak i izvoran izraz, nasuprot izražajnosti i retorici što je prevladavalo u pjesmama većine hrvatskih preporoditeljskih pjesnika. Godine 1841. Vraz objavljuje svoju knjigu povjestica *Glasovi iz dubrave Žeravinske*. Potom je u Pragu objavio „različite pesni“ *Gusle i tambura* (1845.) kojima su dodane i neke satire „Istina i šala“, koje

Slavku Ježiću, Hrvatski književni povjesničari, sv. 2, gl. urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997., str. 17-21

⁴⁹ Lj. Vukotinić, „Tri stvari književstva – ukus, slog, kritika“, *Kolo*, III, Zagreb, 1843.

⁵⁰ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do 1941.*, str. 217.

⁵¹ Isto, str. 216-217.

⁵² S. Vraz, *Djela*, III., str. 182.

potpisuje kao Jakob Rešetar s Celovca.⁵³ Poznajući dobro Vrazovu književnu ostavštinu, Ježić naglašava da pjesnik pjeva i epigrame, ali malo ih objavljuje za života.⁵⁴ Veliku popularnost što ju je imao kao pjesnik Vraz je ponajvećma stekao zbirkom ljubavnih pjesama *Dulabije*⁵⁵ iako se književni kritičari slažu da je najljepša zbirka njegovih soneta i gazela okupljena pod imenom „Sanak i istina“ (1845.).

Vraz je pisac iznimno široke erudicije, dobar poznavatelj mnogih europskih književnosti svoga doba te je i u svoje književno stvaralaštvo ugradio neke od najboljih dostignuća europske romantičarske literature poštujući pri tom i ponajbolju hrvatsku književnu tradiciju, osobito dubrovačkoga pjesništva, kao i postignuća hrvatskoga i slovenskoga narodnoga književnog stvaralaštva.⁵⁶ Na svim tim pretpostavkama utemeljio je vlastiti književni izraz, nezaobilazan kada je riječ o najvažnijim hrvatskim književnim postignućima u 19. stoljeću.⁵⁷

Oduvijek je piscima bilo teško osigurati životnu egzistenciju isključivo književnim radom. Stanko Vraz bio je prvi hrvatski profesionalni književnik koji nije, kako ističe Slavko Ježić, imao drugoga građanskoga zvanja, osobito do godine 1846. kada je postao tajnikom Matice ilirske i na tome mjestu ostao sljedećih pet godina, do svoje smrti. Taj mu je posao s jedne strane pomogao riješiti brojne egzistencijalne probleme što su ga dotad mučili kao pisca koji je teško mogao živjeti samo od svog književnog rada, ali, s druge strane, kako je morao raditi na svim područjima javnoga, a poglavito prosvjetnoga života, nije mu ta mnogostrana zaposlenost dala razviti svoj nesumnjivi književni, posebice lirski, talenat.⁵⁸ Ježić navodi i podatak kako su od znatnijih književnika koji se javljaju u preporodno doba dvojica od njih, možda upravo zbog teških životnih okolnosti, svoj život završila na isteku tog

⁵³ S. Vraz, *Gusle i tambura*. Različite pjesni. Knjiga prva. Zlatni Prag. U nar. tiskarni Jar. Pospišila, 1845.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ S. Vraz, *Djulabie*. Ljubezne ponude za Ljubicu od Stanka Vrata [Motto:] I sunn'd my heart in beauty's eyes. Byron. U Zagrebu, 1840. Posvećeno Lj. Vukotinoviću „na uspomenu god. 1836., 1837., 1838.

⁵⁶ Usp. Andrea Sapunar Knežević – Marijana Togonal, „Stanko Vraz – jedan od utemeljitelja hrvatske folkloristike“, *Kolo*, XXX, br. 3, str. 91-107, Zagreb, 2020.

⁵⁷ Usp. Tihomil Maštrović, *Stanko Vraz u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu: povodom 200. godišnjice rođenja hrvatskoga književnika*, ur. Ana-Marija Dodigović – Sonja Martinović, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, 2010., str. 5-6.

⁵⁸ Vidi bilješku br. 29.

razdoblja: Antun Nemčić koji umire 1849. u dobi od 36 godina i Stanko Vraz koji umire 1851., u dobi od 41 godine.⁵⁹

Uz Mažuranića, Vraz i Preradović, a donekle i Demeter, za Ježića su pisci koji su ostvarili djela kanonske pjesničke vrijednosti u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, sve do pojave Augusta Šenoe. Njihov je umjetnički rad tim važniji jer se većina dotadašnje književne produkcije ne izdiže znatno iznad prosječnosti pa je to razdoblje više obilježio dilentantizam nego ozbiljno umjetničko stvaranje.⁶⁰

Prepoznavši književne i uopće ljudske vrijednosti što su krasile Stanka Vraza, Slavko Ježić je od 1953. do 1955. priredio sabrana *Pjesnička djela Stanka Vraza*. U prvoj knjizi objavljene su Vrazove *Đulabije*,⁶¹ u drugoj knjizi pjesničke zbirke *Glasi iz dubrave žeravinske i Gusle i tambura I – II*,⁶² dok su u trećoj knjizi objavljeni Vrazovi pjesnički prijevodi iz različitih slavenskih književnosti pod naslovom *Cvjetnik slovinski*, zatim pjesnički prijevodi iz književnosti ostalih naroda *Kita cvijeća zamorskog* te Vrazovi različiti kritički članci pod zajedničkim naslovom *Proza*.⁶³

U prvoj knjizi sabranih Vrazovih *Pjesničkih djela* objavljeno je Vrazovo najvažnije pjesničko djelo *Đulabije*. U uvodnome tekstu „Vrazove *Đulabije*“ Slavko Ježić precizno iznosi okolnosti nastanka toga Vrazova pjesničkoga djela, služeći se opsežnom literaturom, i zapisima samoga pjesnika, i onima brojnih hrvatskih i slovenskih kritičara i izvjestitelja o Vrazovu djelu, kao i dostupnim mu gradivom iz piščeve ostavštine. Ježić je ovo izdanje priredio poštujući sva tekstološka načela kao potrebnu pretpostavku kritičkoga izdanja.⁶⁴ Podrobno analizirajući sve varijante *Đulabija* za prvi svezak Vrazovih *Pjesničkih djela*, priređivač je uzeo tekst zadnje Vrazove redakcije, kao posljednje za piščeva života, a kako je Vraz vršio naknadne ispravke, pa i na konačnome čistopisnom prijepisu, i te je njegove dopune i ispravke također uzeo u obzir. U bilješcima Ježić donosi osvrt na rukopise Vrazovih *Đulabija*, zatim dva pisma Ljubičina

⁵⁹ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do 1941.*, str. 210.

⁶⁰ Isto, str. 245.

⁶¹ S. Vraz, *Pjesnička djela I. Đulabije*, priredio Slavko Ježić, *Noviji pisci hrvatski*, knj. 10, urednik akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1953., br. str. 375.

⁶² S. Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave žeravinske / Gusle i tambura I – II.*, priredio Slavko Ježić, *Noviji pisci hrvatski*, knj. 11, urednik akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1954., br. str. 455.

⁶³ S. Vraz, *Pjesnička djela III. Cvjetnik slovinski / Kita cvijeća zamorskog / Proza*, priredio Slavko Ježić, *Noviji pisci hrvatski*, knj. 12, urednik akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1955., br. str. 520.

⁶⁴ S. Ježić, „Vrazove *Đulabije*“, u: S. Vraz, *Pjesnička djela I. Đulabije*, str. 349-360.

oca Vrazu, potom dva Vrazova oglasa o izdavanju *Đulabija* 1840. godine, kao i napomene uz njemački prijevod *Đulabija*.

Drugi svezak Vrazovih *Pjesničkih djela* donosi pjesničku zbirku *Glasi iz dubrave* žeravinske i zbirku *Gusle i tambura I – II*. Slavko Ježić pristupio je temeljitoj reviziji cijele Vrazove ostavštine te je pokušao naći onaj način izdanja koji bi najviše odgovarao Vrazovim pjesničkim intencijama, a njih je priređivač otkrio pomno razmatrajući tekstove što ih je Vraz za života tiskao, ali i one što su ostali u rukopisu. Također Ježić je razmotrio i sva priređivačka rješenja što su ih u dosadašnjoj povijesti izdavanja Vrazovih djela primijenili drugi priređivači (Veber, Mesić, Vodnik, F. Petračić i dr.) preuzimajući dobra tekstološka rješenja ako ih je bilo i odustajući od onih dvojbenih i nestručnih.⁶⁵

U drugome svesku Vrazovih *Pjesničkih djela* Slavko Ježić donosi, u usustavljenu pregledu, objavljene pjesničke zbirke i pjesničke cikluse te niz Vrazovih pjesničkih tvorba od kojih su brojne nepoznate širemu čitateljstvu. U toj knjizi priređivač donosi sav pjesnikov originalan hrvatski rad na stihu, koji nije ušao u prvu knjigu: zapravo to su dvije pjesničke zbirke što ih je objavio za života (*Glasi iz dubrave* žeravinske, *Gusle i tambura I.*) te brojne pjesme razasute po časopisima i rukopisnoj ostavštini. Vraz je svoje *Đulabije* višekratno popravljao što je od priređivača zahtijevalo izniman tekstološki napor, dok je s ovom drugom knjigom bilo nešto drukčije jer pjesnik svoje pjesme iz navedenih zbirka nije kasnije mijenjao. Slavko Ježić ističe da je prvu knjigu Vrazovih *Pjesničkih djela* trebalo redigirati s osobitom pomnjom, a u drugoj je trebalo prikupiti svu poeziju što je Vraz napisao.⁶⁶ Tu ponajprije pripada zbirka *Gusle i tambura, Knjiga druga* te u „Dodatku“ ciklus pjesama *Istina i šala II*, koja sadrži: a) *Pjesni*; b) *Sonete*; c) *Strijele Apolonove*.

U mnogim pjesmama uvrštenima u drugu knjigu Vrazovih *Pjesničkih djela* pjesnik u petrarkističkome nadahnuću iskazuje ljubavno očitovanje blisko onomu platonskom ljubavnom osjećaju što ga je iskazao u *Đulabijama*, posebice u ciklusu „Sanak i istina“, pokazujući svoj trajno zanimanje za neorenesansnu ljubavnu liriku.⁶⁷

Treći svezak Vrazovih *Pjesničkih djela*, što ih je priredio Slavko Ježić, po broju stranica najopsežniji je. U njemu se donose Vrazovi pjesnički prijevodi

⁶⁵ S. Ježić, „Redakcija ovog izdanja“, u: S. Vraz, *Pjesnička djela I. Đulabije*, str. 361-363.

⁶⁶ S. Ježić, „Predgovor“, u: S. Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave* žeravinske, *Gusle i tambura I-II*, str. 5.

⁶⁷ S. Vraz, „Sanak i istina“, u: S. Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave* žeravinske / *Gusle i tambura I – II*, str. 213-242.

iz slavenskih književnosti objedinjeni naslovom *Cvjetnik slovinski* te pjesnički prijevodi iz drugih europskih književnosti pod naslovom *Kita cvijeća zamorskog*. U *Cvjetniku slovinskom* Ježić objavljuje Vrazove prijevode iz slovenske književnosti (pjesme Valentina Vodnika, Fr. Vl. Miklošića i Antuna Krempela), iz češke književnosti (devet pjesmama iz „Kraljodvorskog rukopisa“ i jedna pjesma K. Jaromira Erbena), iz ruske književnosti (pjesme A. S. Homjakova, N. M. Jazykova, M. S. Lermontova, A. Puškina, D. Venevitina, te A. Žukovskog), iz poljske književnosti – po jedna pjesma A. Mickiewicza i D. Magnuszewicza.

Zanimljivi su Vrazovi pjesnički prijevodi iz drugih europskih, neslavenskih književnosti prikupljeni pod naslovom *Kita cvijeća zamorskog*. Donose se Vrazovi prijevodi iz engleske, škotske i irske književnosti (pjesme Roberta Burnusa, Lorda Byrona, Abragama Cowleya, Gawina Douglasa, M. Draytona, Williama Drummonda, Williama Dunbara, Richarda Galla, Olivera Goldsmitha, Felicia Hemansa, Roberta Herricka, Alexandra Humea, Williama Millera, Th. Moorea /*National airs 1-3; Irish Melodies 1-12*/, Francisa Quarlesa, Alexandra Rodgera, Williama Thowa, Edmunda Wallera, Thomasa Wyatta), iz talijanske književnosti (pjesme Tommasa Orossija, A. Mafeia, Piera Angela Fiorentina, i jedna *Napuljska* narodna pjesma) te iz litavske književnosti – litavske narodne pjesme.

Vrazov prijevod litavskih narodnih pjesama zanimljiv je po tome što je na hrvatski jezik iz litavske književnosti inače vrlo malo prevedeno. No kako je Vraz bio dobar poznavatelj hrvatske, slovenske, pa i bugarske narodne književnosti, razumljivo je njegovo zanimanje za narodne književnosti ostalih europskih naroda. Ježić stoga, ilustracije radi, u trećemu svesku Vrazovih *Pjesničkih djela* kao „Dodatak“, donosi devetnaest litavskih narodnih pjesama (od njih 73) što ih je na hrvatski preveo Stanko Vraz.⁶⁸

Istražujući Vrazove stvaralačke zamisli pri oblikovanju svojih pjesničkih zbirka, Suzana Coha naglašava da Slavko Ježić u svome kritičkom izdanju Vrazovih *Pjesničkih djela* nije zanemario činjenicu da među sonetima, od kojih je Vraz dio objavio u *Danici* (1845., dvanaest njih), a dio u *Iskri* (1846., šesnaest), ima i prijevoda, te je čak ustvrdio da ti prijevodi „iz starijih i novijih pjesnika djeluju doduše nekako kao ‘tuđe tijelo’“⁶⁹, ostavio ih je kao sastavnice

⁶⁸ S. Vraz, *Pjesnička djela III. Cvjetnik slovinski / Kita cvijeća zamorskog / Proza*, priredio Slavko Ježić, Noviji pisci hrvatski, knj. 12, urednik akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1955., str. 147-161.

⁶⁹ S. Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave žeravinske / Gusle i tambura I – II*, str. 9.

ciklusa, nalazeći da se time najviše približio izvornoj autorovoj nakani⁷⁰ radi toga da, kako to Ježić kaže, „dade zaokruženu lirsku historiju jedne ljubavi: od prvih početaka, preko različitih faza i kasnijih trzavica, pa do završne rezignacije“. Prijevodi uklopljeni u ciklus „Sanak i istina“ otkrivaju, kako navodi Coha, još dvoje: prvo, da je, kao i inače u svojoj prijevodnoj praksi koja „uključuje tekstove izvorno napisane na 11 jezika, ili podrijetlom iz 14 nacionalnih književnosti (slovenska, češka, slovačka, ruska, poljska, litavska, engleska, škotska, irska, njemačka, talijanska, francuska, španjolska i portugalska)“, i u slučaju prijevoda integriranih u ciklus „Sanak i istina“ – Vraz postupao na način koji je sam, u spomenutome „Predgovoru i zagovoru“, opisao kao *prikrajanje robe* „inostranih zemalja“ po „naški“, koja se potom prodaje „(tako rekuć) pod svoje“.⁷¹

Pod zajedničkim naslovom *Proza* u zadnjoj knjizi Vrazovih *Pjesničkih djela* Ježić donosi sakupljene različite Vrazove proze, svrstane pod I.: „Članci i dopisi“ objavljeni u različitim hrvatskim, slovenskim, poljskim, austrijskim, češkim i srpskim novinama te časopisima tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća, pod II.: objavljen je „Pregled knjigopisni (bibliografija)“, a pod III. tiskane su Vrazove različite „Objave, oglasi, vijesti i bilješke“. U „Predgovoru“ Vrazovim *Prozama* Ježić ističe da su većina tih članaka dopisi ili izvadci iz dopisa što ih je Vraz pisao različitim književnicima.⁷² Osim s hrvatskim piscima, brojna je Vrazova korespondencija s književnicima i urednicima u drugim europskim zemljama, najčešće slavenskim. Od njih je dobivao obavijesti o književnome životu u njihovim književnostima, a sâm je slao podatke o hrvatskim književnim prilikama. Iako su ti članci tek obavijesnoga sadržaja, opet su, naglašava Ježić, važno vrelo za poznavanje tadašnjega književnog rada, i u nas, i u svijetu. Osim toga Vraz se nije ustručavao izricati sudove o svojim suvremeniciima i polemizirati s njima, pa su nam ti njegovi dopisi još vrijedniji, zaključuje njihov priređivač.⁷³

Među trideset osam Vrazovih „članaka i dopisa“ Slavko Ježić uvrstio je i Vrazov predgovor svojoj knjizi *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske* iz 1839., zatim Vrazov

⁷⁰ Usp. Suzana Coha, „O značenju i recepciji Stanka Vraza u povijesti hrvatske književnosti“. *Kolo*, XXX, br. 3, Zagreb, 2020., str. 70-83.

⁷¹ S. Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave žeravinske / Gusle i tambura I – II*, str. 115.

⁷² S. Ježić, „Predgovor“ u: Stanko Vraz, *Pjesnička djela III. Cvjetnik slovinski / Kita cvijeća zamorskog / Proza*, str. 245-246.

⁷³ Isto, str. 245.

putopis „Put u gornje strane“ objavljen 1844. u *Iskri*⁷⁴, članak „Narodne pjesme bugarske“ tiskan 1847. u časopisu *Kolo*⁷⁵ i brojne druge.

Pod naslovom „Pregled knjigopisni (bibliografija)“ Ježić nadalje donosi Vrazove članke vezane za izdavaštvo, što je zapravo niz obavijesti o izlasku pojedinih knjiga i časopisa te bibliografija hrvatskih, slovenskih i srpskih knjiga i časopisa objavljenih od 1844. do 1847. godine. Na kraju, u trećemu svesku Vrazovih *Pjesničkih djela*, priređivač donosi „Objave, oglase, vijesti i bilješke“ smatrajući da je nužno u kritičkome izdanju književnoga opusa jednoga pisca sabrati sve što je autor napisao kako bi se čitateljima pružio cjelovit pregled, u ovome slučaju i pregled književnih i knjižarskih prilika naših preporoditelja jer je to „kadšto vrlo vrijedna građa za historiju hrvatskog preporoda“⁷⁶.

Slavko Ježić od svoje je najranije mladosti pokazivao zanimanje za pjesništvo Stanka Vraza, o čemu svjedoči jedan zanimljiv podatak iz Ježićeve bibliografije. Naime već 1909. godine Ježić je, pod pseudonimom Slavoljub Ježić, objavio svoje prve pjesme od kojih neke i na esperantu. To su ujedno i prvi objavljeni radovi mladoga Slavka Ježića – godine 1909. imao je tek četrnaest godina. Jedna od tih pjesama zove se: „Cu vi iam vidis? El Stanko Vraz“, odnosno u prijevodu na hrvatski „Jeste li ikada vidjeli? Za Stanka Vraza“. Pjesma je objavljena u listu *Kroata Esperantisto* (I, br. 9-10; Zagreb, 24. 12. 1909.), službenome glasilu Društva hrvatskih esperantista osnovanog 1909. u Zagrebu koje je od 1909. do 12911. godine na esperantu i hrvatskome objavljivalo taj časopis, a cilj mu je bio širenje esperanta u Hrvatskoj i promicanje hrvatske književnosti u svijetu prijevodima na esperanto. Taj podatak ujedno nam pokazuje Ježićevo polustoljetno zanimanje za pjesništvo Stanka Vraza.

Kao književni povjesničar Ježić je prepoznao vrijednosti književnoga opusa Stanka Vraza u kontekstu hrvatskoga književnog romantizma, stavljajući ga u svojoj povjesnici uz bok Petra Preradovića i Ivana Mažuranića kao kanonskih pisaca toga doba. Ističe također piščevu stvaralačku kulturnu aktivnost u hrvatskim kulturnim društvima u doba narodnoga preporoda, osobito Matice ilirske u kojoj je vršio dužnost tajnika, zatim njegov urednički rad, ponajviše onaj vezan za izdavanje prvoga hrvatskog književnog časopisa *Kolo*, koje je započelo izlaziti u Zagrebu godine 1842., glasno i jasno zagovarajući estetske vrijednosti u književnome stvaralaštvu, nasuprot podređivanju

⁷⁴ S. Vraz, „Put u gornje strane“, *Iskra: Zabavni sastavci*, Izd. Ivan Havliček, 1844., str. 127-150.

⁷⁵ S. Vraz, „Narodne pjesme bugarske“, *Kolo*, IV, 1847., str. 37-43; *Kolo*, V, 1847., str. 54-57.

⁷⁶ Vidi bilješku br. 42.

književnosti političkim zadaćama što ga je promicao dio iliraca na čelu s Ljudevitom Gajem.

Stanko Vraz je, zaključuje Ježić, među hrvatskim piscima romantizma ipak znatno pridonio pobjedi narodnoga duha i narodnoga jezika, a za to je, kao i za otpor štetnomu tuđinskom utjecaju, uporište nalazio u svome pjesničkom stvaralaštvu, ali i u narodnim pjesmama koje sustavno prikuplja, istražuje i objavljuje.

Mnogostruki su oblici zanimanja Slavka Ježića za književni i uopće stvaralački opus Stanka Vraza, ostvareni ponajviše u širokome zahvatu književnopovijesnih prosudba, potom u nizu književnokritičkih tekstova, također i u antologijskome izboru Vrazovih pjesama, kao i njegovih kritičkih članaka nastalih u preporodno doba o različitim hrvatskim književnim i društvenim događajima. Međutim kruna Ježićeva bavljenja Stankom Vrazom, tim klasikom hrvatske književnosti, nedvojbeno su tekstološki solidno, uz obilne napomene, pripremljena tri sveska Vrazovih *Pjesničkih djela* u izdanju Akademije godine 1953., 1954. i 1955., što je najvažniji Ježićev prinos za svako buduće kvalitetno određivanje Vrazova mjesta u povijesti hrvatske književnosti.

3. Suvremena hrvatska književna historiografija o Stanku Vrazu

Uglednoga kroatista, slavista i talijanista Ivu Frangeša (1920. – 2003.) hrvatska književna historiografija ubraja među najistaknutije književne povjesničare. Stoga se njegove ocjene književnoga rada Stanka Vraza često navode kao osobito relevantne za pozicioniranje ovoga pisca u kontekstu hrvatskoga književnog romantizma. U svojoj književnopovijesnoj sintezi *Povijest hrvatske književnosti*⁷⁷ Frangeš ističe kako je Vraz imao temeljitu naobrazbu i široku načitanost, a kao pjesnik svojim je nadahnućem bio najromantičniji pisac među hrvatskim preporoditeljima. Vraz je bio zagovaratelj narodnoga duha i pobjede narodnoga jezika smatrajući da se jedno i drugo nalazi u narodnim pjesmama. Oslanjanjem na folklornu tradiciju naša će se poezija oduprijeti strogim konzervativnim pravilima starih poetika i štetnomu tuđinskom utjecaju.

⁷⁷ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 143.

Frangeš ističe da je Vraz bio oduševljen Hrvatskom i hrvatskim preporodnim idejama, ali je u poplavi rodoljubnih stihova prvi zastupao i izborio primat intimnom nadahnuću. Vrazove *Dulabije* (1840.) „pisane u šesterlačkoj strukturi poljskoga krakovjaka, postale su ljubavni priručnik preporodne mladeži, dok se junakinja tog kanconijera, Ljubica, petrarkistički otimlje pjesnikovim osjećajima, udaje za drugoga i naskoro umire. Ljubav i smrt spajaju se ujedno, a bol pjesnikova sklada se u ljubav prema domovini i cjelokupnom čovječanstvu.“⁷⁸

Jezik književnoga djela mora biti jezik naroda, jezik dijalekta za koji smo odlučili da nam bude književni, smatrao je Vraz, koji je hrvatski jezik učio iz knjiga jer ga u Zagrebu doista nije mogao čuti, stoga u narodnoj usmenoj književnosti nalazi najbolje izvore za svoj literarni izraz. Vraz zagovara mišljenje da bi sve južnoslavenske pjesme valjalo izdati potpuno i zajedno, obrazlažući time da bi „drugi ne manji rezultat potpunog izdanja narodnih pjesama bio spasonosni upliv kojeg bi takvo djelo imalo i na pravac i na duh umjetne književnosti, a najpače poezije naše. Ja sudim da je Hrvatska, navlastito Zagreb, ognjište iz kojeg se raspršivaju iskre izobraženosti narodne u razne grane i strane južnoslavenske, i da bi slava ta školi mogla slavu tu u pogibelj dovesti, a kamoli oteti ju poznanja)...“ Vraz nastavlja: (...) zagrebačka se je škola podigla na temelju stare dubrovačke. (...) Taj se dubrovački duh sa školasticizmom onog vremena uvuko najpače u našu poeziju, i vlada tu dalje nego što valja. (...) Zato ja sudim da će biti od velike koristi za zdrav napredak literature naše ako se uz dubrovačke klasike izdaju i narodne pjesme koje će uliti u nju zdrav, čvrst živalj narodan, metnuv na lice poezije naše rumen naravskog zdravlja (mjesto umjetnog rumenila), i tako upliv Dubrovčana spasonosnim načinom paralizirat.“ Na osnovi Vrazovih stavova i postupaka Frangeš opravdano zaključuje da se on, iako mu po vlastitome priznanju, bliske bijahu vile stare klasičke i nove germanske i romanske, i to one „iz luga romantičkog“ – bori za pobjedu narodnoga duha i narodnoga jezika, a sve se to najpotpunije nalazi u narodnim pjesmama.⁷⁹ Odlučivši se tako za hrvatski jezični medij, kojim zapravo nikada nije dokraja ovladao, pjesnik je tim činom snažno pridonio velikoj estetskoj i kulturnoj revoluciji ostvorenoj na valu hrvatskoga narodnog

⁷⁸ Isto, str. 144.

⁷⁹ Isto, str. 143.

preporoda, ali kako je uza nj vezao i svoje bogate i svježije emocije, time je platio veliku cijenu zakinuvši zbog općega dobra osobni umjetnički izričaj.⁸⁰

Miroslav Šicel (1926. – 2011.) više je puta pisao o Stanku Vrazu, osobito u svojim pregledima hrvatske književne povijesti pisanim za „Školsku knjigu“, a posljednji put u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* objavljenoj 2004. godine.⁸¹ Taj književni povjesničar naglašava da se Stanko Vraz ponajvećma zalagao za književnost koja proizlazi iz narodnoga duha, pri čemu pjesnik mora slušati imperativ vlastitih poriva, osobnih, intimnih preokupacija, ali mu istodobno konačni cilj mora biti povezivanje individualnoga s općim, ponajprije narodnim koncepcijama. Dvojbe iz koje tradicije crpsti osnovne sokove vlastita književnoga rada možda je, ističe Šicel, najbolje sintetizirao u jednome pismu upućenu poznatomu češkom slavistu Františku Čelakovskome: „Ja sudim da će naša poezija tako dugo hramljati dok se neće uz umjetne pjesme dostojno smatrati i cijeniti prirodna poezija – narodne pjesme; duh narodnih pjesama proniknuti umotvore izobraženoga našega ili prosvjetljenoga svijeta. Ja priznajem cijenu i klasičnost Dubrovčana, čudeći se nad uznesenošću njihovih ideja i nad bogatstvom izraza u divnoj tananosti versa. (...) Kao što Poljaci u najnovije vrijeme preporodiše svoju poeziju stopivši izobraženi jezik Kochanovskih s duhom narodnih pjesama (...) najvolio bih također i ja da se novoilirski literatura porodi iz pepela Dubrovčana, napojena živom vatrom narodnjega duha.“⁸² Dakle književnost ponajprije mora funkcionirati na umjetničkoj razini („vedrost i lagahnost u izrazu, jakost i okretnost u rimi“), dok po stilu i tematici ima odražavati ozračje i duh naroda kojemu kao nacionalna književnost pripada.⁸³

Miroslav Šicel navodi da su već u najavi za pokretanje prvoga hrvatskoga književnog časopisa *Kolo* godine 1842. urednici (Vraz, Vukotinović i Rakovac) isticali kako će nastojati da njihov časopis, uz ostalo, sadrži narodne i umjetne pjesme i pripovijetke, sastavke o narodnim običajima, poslovicama i crticama iz narodnoga života. *Kolo* je dakle, zaključuje Šicel, imalo zadaću pronaći i ostvariti skladan odnos između beletristike i znanosti, odnosno opisa narodnoga života i običaja, upoznavanja čitatelja s vlastitom prošlošću i najistaknutijim hrvatskim povijesnim ličnostima, ali i s tradicijskim kulturnim vrednotama

⁸⁰ Isto, str. 151.

⁸¹ Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti: Knjiga I. – Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoae (1750. – 1881.)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.

⁸² Isto, str. 170.

⁸³ Isto, str. 48.

kao ogledalom nacionalnoga identiteta.⁸⁴ *Kolo* je trebalo učiniti ono što nije uspjelo ili se nije namijenilo *Danici*: okupljati i poticati pisce koji književno stvaralaštvo osjećaju kao stvarnu unutarnju potrebu za umjetničkim izrazom, a ne biti tek sredstvo za didaktičko promicanje domoljubne svijesti te se ugledati na umjetnički relevantna postignuća i u narodnoj i „umjetnoj“ literaturi.⁸⁵ Zahvaljujući Stanku Vrazu, koji je sve do smrti bio od samoga početka stvarni urednik *Kola*, a u shvaćanjima književnosti slijedio europske romantičarske uzore, smatrajući „narodni život“ bitnim inspiracijskim izvorištem i suvremenoga mu stvaralaštva, *Kolo* je najviše obilovalo narodnim pjesmama i pripovijetkama te posebice člancima o narodnim pjesmama i običajima, u pisanju kojih je prednjačio Stanko Vraz, a pridružili su mu se Ljudevit Vukotinović, Andrija Torkvat Brlić i drugi.⁸⁶ Činjenica je da je Stanko Vraz osnivač hrvatske književne kritike te je njegovim pogledima i razmišljanjima o tome kakva bi književnost trebala biti položena osnova hrvatskoj kritičkoj misli 19. stoljeća.

Dubravko Jelčić (1930. – 2020.) u svojoj *Povijest hrvatske književnosti* (2004.) navodi kako Vraz nije dijelio sve „ilirske“ zanose, a kao književnik imao je uvijek vlastiti stav, ne pridruživši se onima koji su svoj stil podčinili dnevnomu političkom utilitarizmu, iako se i za nj može opravdano reći da je svoj romantičarski zanos uglavnom usmjerio prema domoljublju.⁸⁷ Jelčić ističe da se Vraz, kao izraziti romantik, oduševio narodnom poezijom te je tako 1839. godine u Zagrebu objavio zbirku *Narodne pjesni ilirske* koja je sadržavala slovenske narodne pjesme, što je tih godina na tragu njegova prihvaćanja ilirske ideje, uostalom sâm je sebe potpisivao kao „Ilir iz Štajera“.

Godine 1842. Vraz se razišao s Ljudevitom Gajem i njegovom pragmatičnom političkom koncepcijom ilirizma, pokrenuvši nasuprot Gajevoj *Danici* književni časopis *Kolo*, a njegovu su uređivačku politiku odmah prihvatili Ljudevit Vukotinović i Dragutin Rakovac. Vrazova secesija označila je da i dotad već zamijećena dvojnost hrvatskoga književnog romantizma, uz dominantnu struju atipičnoga utilitarnog domoljublja, ponajviše zahvaljujući krugu književnika okupljenih na stranicama časopisa *Kolo*, dobiva

⁸⁴ Isto, str. 66.

⁸⁵ Isto, str. 67.

⁸⁶ Isto, str. 68.

⁸⁷ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti: Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 169.

tipičan individualan doživljaj osjećaja „svjetske boli“.⁸⁸ Istodobno se nizom književnih i uopće kulturnih aktivnosti, u kojima je često prednjačio upravo Stanko Vraz, nastojalo utjecati na preobražaj hrvatskoga društva, njegov materijalni napredak i kulturni procvat.

⁸⁸ Isto, str. 172.

CROATIAN LITRARY HISTORIOGRAPHY ABOUT STANKO VRAZ

Abstract

Next to Petar Preradović and Ivan Mažuranić, Croatian literary historiography considers Stanko Vraz to be one of the most prominent revival poets. The reviews of the older literary historiographers, Branko Drechsler Vodnik and Slavko Ježić, as well as contemporary ones, Ivo Frangeš, Miroslav Šicel and Dubravko Jelčić, present a witness on this point. The fact is that Vraz's opus and life abundant in cultural work are still the subject of newer literary and scientific research. That is what some newer, contemporary literary and historical and theoretically renewed readings of the Vraz's work, two hundred years after their emergence, testify. It is indeed an undoubtfull indicator of Vraz's opus value.

Keywords: *Stanko Vraz; Branko Drechsler Vodnik; Slavko Ježić; Ivo Frangeš, Miroslav Šicel; Dubravko Jelčić; literary and historical reviews; literary and critical assessments.*